

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ห้องสมุดมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อสังคม เพราะห้องสมุดคือชุมชนแห่งปัญญา ซึ่งเป็นสถานที่รวบรวมสรรพวิทยาการต่าง ๆ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบด้านการบริการ ส่งเสริมและสนับสนุนในการผลิตกำลังคนในการบริหารและพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับอารยประเทศ (เกียรติศักดิ์ แก้วประไพ, 2546, หน้า 23) ตลอดจนสามารถช่วยยกระดับจิตใจของคนในสังคมให้มีสุนทรียภาพยิ่งงาม

ห้องสมุดมหาวิทยาลัย เป็นห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งมีบทบาทที่สำคัญของสังคม โดยการสร้างสมสืบทอดและเผยแพร่มรดกทางการศึกษา วัฒนธรรม กิจกรรม การค้นคิด ตลอดจนวิทยาการใหม่ ๆ เพื่อเป็นรากฐานในการสร้างความเป็นปึกแผ่นและความเจริญก้าวหน้าของสังคม ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเป็นแหล่งสะสมรวบรวมสรรพวิทยาการต่าง ๆ ที่บันทึกอยู่ในหนังสือ วารสาร จุลสาร สิ่งตีพิมพ์อื่น ๆ รวมทั้งสื่อโสตทัศนและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น ไมโครฟิล์ม ซีดีรอม ฐานข้อมูลต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อสนองความต้องการของคณาจารย์ นิสิต นักศึกษา นักวิจัย รวมถึงผู้สนใจทั่วไปที่ต้องการศึกษา ค้นคว้าวิจัย ตลอดจนเพื่อความบันเทิงและพักผ่อนหย่อนใจ และจรรโลงใจของคนในชุมชน (สายสุตา คชเสนี, 2521, หน้า 2)

ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาหรือห้องสมุดมหาวิทยาลัย มีหน้าที่หลักในการส่งเสริมการเรียนรู้ การสอน การวิจัย ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และบริการทางวิชาการแก่สถาบันอุดมศึกษาทุกระบบการศึกษาและสังคม ตลอดจนส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องและตลอดชีวิต (สภาสถาบันราชภัฏ, 2543, หน้า 24-3)

ภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้อันเกิดจากความคิดของคนในท้องถิ่น ที่คิดสร้างขึ้นมาอย่างเหมาะสม เพื่อช่วยในการแก้ปัญหา และอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมอย่างมีความสุข ดังนั้นภูมิปัญญาไทยจึงเป็นพื้นฐานทางความคิดสำหรับการพัฒนา และปรับชีวิตของคนให้เหมาะสมตามศักยภาพและสภาพแวดล้อมของตนเอง (กรมประชาสัมพันธ์, 2535, หน้า 9-18) เมื่อเป็นเช่นนี้ภูมิปัญญาไทยจึงมีบทบาทอย่างทัดเทียมกับความรู้ วิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ใช้ในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นในการจะพัฒนาประเทศให้มีประสิทธิภาพควรจะมีการผสมผสานการใช้ความรู้อันเกิดจาก

ภูมิปัญญาไทยควบคู่กับการใช้ความรู้ วิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทั้งนี้เพื่อสามารถพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับอารยประเทศในลักษณะที่เหมาะสมกับสังคมไทย และสามารถดำรงรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทยไว้ด้วย

ปัจจุบันได้มีผู้ตระหนักถึงความสำคัญของการใช้ภูมิปัญญาไทยเพื่อแก้ปัญหาของชาติ ทั้งที่เป็นบุคคลระดับสูง ตัวแทนรัฐ ผู้นำทางศาสนาและระดับชาวบ้าน อาทิเช่น สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงริเริ่มฟื้นฟูชนบทธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ตลอดจนการสนับสนุนการประกอบอาชีพให้กับชาวบ้านที่ดำรงชีวิตอยู่ในท้องถิ่นทุรกันดาร และผู้ยากไร้ให้มีอาชีพเสริมเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว โดยใช้ความรู้ความคิดที่มีอยู่ดั้งเดิมในแต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น การส่งเสริมให้มีการทอผ้า การทำเครื่องจักสาน การปั้นตุ๊กตา และงานอื่น ๆ ณ ศูนย์ศิลปาชีฟบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมทั้งการส่งเสริมการเจียรไนพลอย การทอผ้า การทำเครื่องจักสาน และอื่น ๆ ณ ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภูมิภาคตะวันตก จังหวัดสุพรรณบุรี หรือกรณีนายวิบูลย์ เข็มเฉลิม ผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดฉะเชิงเทรา กับการริเริ่มความคิดทางด้าน วงเกษตร โดยมีแนวคิดที่จะนำความรู้จากประสบการณ์และความรู้ที่ได้จากบรรพบุรุษมาช่วยในการประกอบอาชีพและแก้ปัญหาความยากจน จนประสบความสำเร็จหรือกรณีหลวงพ่อกวนกับชาวบ้านท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์ เป็นพระผู้นำในการพัฒนาหมู่บ้าน และช่วยแก้ปัญหาความยากจนให้กับชาวบ้าน โดยการใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา จากนั้นได้ส่งเสริมการทำงานร่วมกันในลักษณะของ “การลงนากระชับมิตร” เพื่อลดค่าใช้จ่ายในด้านแรงงาน จึงทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ดีขึ้น จนได้เป็นตัวอย่างที่ดีให้กับประชาชนหลายหมู่บ้านได้เข้าไปศึกษาเพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านของตนได้เป็นอย่างดีหรือกรณีนายทองดี นันทะราช ราษฎรจังหวัดขอนแก่น ได้ดำเนินชีวิตแบบพึ่งพาตนเองในระบบแบบยังชีพเดิม เข้ามาอยู่ในรูปแบบของการเกษตรผสมผสานแบบใหม่ เช่น การปลูกพืช การขุดแหล่งน้ำด้วยความรู้ ความคิดของตนภายใต้ข้อจำกัดและสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีอยู่เป็นผลให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างไม่ขัดสน (สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์, 2534)

บทบาทของภูมิปัญญาไทยในด้านการแพทย์ ปัจจุบันกระทรวงสาธารณสุขได้มีดำริในการจัดตั้ง “สถาบันการแพทย์แผนไทย” เป็นหน่วยงานระดับกองสังกัดกรมการแพทย์ ตั้งแต่วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2536 (เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ, 2542, หน้า 72) “การแพทย์แผนไทย” (Thai traditional medicine) เป็นการรักษาโรคแบบดั้งเดิมของไทย มีลักษณะเป็นองค์รวม โดยเน้นความสมดุลของธาตุภายในร่างกาย และความสมดุลทางจิตใจซึ่งตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทยมีความคิดเกี่ยวกับวิชาการของมนุษย์ว่าเมื่อเกิดมามีลักษณะเฉพาะตัวเรียกว่า “ธาตุเจ้าเรือน” ซึ่ง

ประกอบด้วยธาตุ 4 ธาตุ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ การส่งเสริมสุขภาพตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทย นั้นเน้นการปรับสมดุลของธาตุในร่างกาย การแพทย์แผนไทยหรือภูมิปัญญาไทยอันมีค่าที่บรรพบุรุษสั่งสมมาเป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่มองข้ามไป ถึงเวลาแล้วที่คนไทยควรใช้ภูมิปัญญาไทย กินอาหารไทย ส่งเสริมสุขภาพแบบไทย สืบสานประเพณีวัฒนธรรมไทย เพื่อการพึ่งพาตนเองได้ ทั้งระดับท้องถิ่น ชุมชน และประเทศชาติต่อไป (เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ และภัทราพร ตั้งสุขฤทัย, 2543, หน้า 52-56) นอกจากนี้สังคมไทยในระยะเวลา 5-10 ปีที่ผ่านมา เป็นช่วงเวลาที่การแพทย์ทางเลือกได้ถูกนำเสนอต่อสาธารณชนในขอบเขตที่กว้างขวางและหลากหลายมากขึ้น ตั้งแต่การตื่นตัวต่อการแพทย์แผนไทย และสมุนไพรอันเป็นศาสตร์สุขภาพดั้งเดิมแล้ว ยังมีการแพร่หลายของรูปแบบการแพทย์ทางเลือกใหม่ ๆ เช่น ธรรมชาติบำบัด ดุลยภาพบำบัด เป็นต้น

การตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาไทยจะทำให้ประเทศชาติได้มีการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นอีกทั้งสามารถพัฒนาความเจริญก้าวหน้าอย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น ตลอดจนให้ประชาชนได้มีความรักและความผูกพันกับท้องถิ่น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องส่งเสริมให้ประชาชนได้รับรู้ และมีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองอย่างเหมาะสม ห้องสมุดในฐานะเป็น “แหล่งการเรียนรู้” และให้บริการทรัพยากรสารสนเทศเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมของชาติจึงจำเป็นต้องมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาไทย เพื่อให้บริการสารสนเทศซึ่งเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และเพื่อที่จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ตลอดจนเพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษา และภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้สั่งสม และถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ได้มีผู้ศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทยหลายเรื่อง เช่น ชลอง สุนทรนนท์ (2543) ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นทางศิลปะในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเกี่ยวกับ ศิลปการทำหัวโขน ศิลปะการปั้นหม้อ ศิลปะการทำบ้านเรือนไทย ฯลฯ มาลินี สายคำข้าว (2538) ศึกษาเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยม สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา โดยศึกษาถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนของครูที่สอนวิชาสังคมศึกษา สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2535) ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาไทยเน้นเกี่ยวกับการวางกรอบทฤษฎีในการศึกษาด้านเศรษฐกิจ ภูมิปัญญาด้านการศึกษา ภูมิปัญญาด้านการเมืองการปกครอง ภูมิปัญญาด้านภาษาและการสื่อสาร ภูมิปัญญาด้านศาสนา ภูมิปัญญาด้านอนามัยและสาธารณสุข และภูมิปัญญาไทยด้านอื่น ๆ นันทนา สีลลับและคณะ (2542) ได้ศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย โดยกล่าวถึงการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา เช่น

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ และสนับสนุนการจัดการศึกษาขององค์กรของรัฐและเอกชน ณ ญาดา โรจนครินทร์ (2543) ได้ศึกษาระดับเปรียบเทียบบทบาทในการส่งเสริมวัฒนธรรมของกรมการปกครองการบริหารส่วนตำบลในภาคใต้ โดยศึกษาเกี่ยวกับการส่งเสริมวัฒนธรรม ด้านการพัฒนาและเผยแพร่วัฒนธรรม และศึกษาวัฒนธรรม และเรือนแก้ว ภัทธนาประวัตติ (2544) วิจัยเรื่อง บทบาทของศูนย์ศิลปวัฒนธรรมในสถาบันอุดมศึกษา เอกชนกับการพัฒนาวัฒนธรรมไทย โดยศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบกิจกรรมที่ดำเนินงาน บทบาทของศูนย์ศิลปวัฒนธรรมในการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการพัฒนาวัฒนธรรมไทยและปัญหาในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของศูนย์ศิลปวัฒนธรรม

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่ายังไม่มีผู้ศึกษาเรื่อง "บทบาทของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย" ซึ่งจะช่วยกำหนดทิศทางของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในฐานะเป็นแหล่งรวบรวมจัดหา และเผยแพร่ความรู้ให้แก่ผู้สนใจศึกษาค้นคว้าวิจัย โดยมีหน้าที่ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้จะศึกษาถึงบทบาท แนวทางหรือวิธีดำเนินการ ตลอดจนปัญหาในการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย ซึ่งผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในการอนุรักษ์ เผยแพร่และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย เพื่อให้ผู้ใช้บริการสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิธีดำเนินงานของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในการอนุรักษ์ทรัพยากรสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย
2. เพื่อศึกษาวิธีดำเนินงานของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในการให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย
3. เพื่อศึกษาปัญหาของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

1. ตัวแปรต้น ได้แก่ ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา

2. ตัวแปรตาม ได้แก่

- 2.1 วิธีดำเนินงานในการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย
- 2.2 ปัญหาของการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

การศึกษานี้เพื่อให้ทราบถึงบทบาท สภาพ วิธีดำเนินงาน ปัญหา เพื่อเป็นข้อมูลในการพัฒนาการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา ตลอดจนเป็นข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับแหล่งสารสนเทศทางภูมิปัญญาไทย

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาบทบาทของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย ตลอดจนศึกษาวิธีดำเนินงาน และปัญหาในการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร ได้แก่ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐ จำนวน 24 แห่ง, ห้องสมุดมหาวิทยาลัยของเอกชน จำนวน 23 แห่ง, ห้องสมุดสถาบันราชภัฏ จำนวน 36 แห่ง และห้องสมุดสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล จำนวน 35 แห่ง รวมจำนวนทั้งสิ้น 118 แห่ง

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ศึกษาในครั้งนี้ ได้แก่ บรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา จำนวน 118 แห่ง แห่งละ 1 คน รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 118 คน

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทย อันเกิดจากประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรสร ปรุงแต่ง และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อการแก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและยุคสมัย ภูมิปัญญาไทย ปรากฏในทุกสาขา เช่น สาขาเกษตรกรรม, สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม, สาขาการแพทย์แผนไทย, สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน, สาขาสวัสดิการ, สาขาศิลปกรรม, สาขาการจัดการ, สาขาภาษาและวัฒนธรรม และสาขาศาสนาและประเพณี เป็นต้น

2. การอนุรักษ์ หมายถึง วิธีการปฏิบัติทางเทคนิคของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในการ จัดหา จัดทำ และจัดเก็บทรัพยากรสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย

3. การให้บริการสารสนเทศ หมายถึง การจัดระบบ การให้บริการ การเผยแพร่ และการ ส่งเสริมการให้บริการด้วยวิธีต่าง ๆ เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยที่จะทำให้ผู้ใช้บริการเข้าถึงข้อมูลจาก สื่อสารสนเทศทุกรูปแบบไม่ว่าจะเป็นทั้งวัสดุตีพิมพ์ และวัสดุไม่ตีพิมพ์ ได้แก่ หนังสือ รายงานการ วิจัย วิทยานิพนธ์ สิ่งพิมพ์รัฐบาล บทความ กฤตภาค จุลสาร เอกสารโบราณ แผนที่ รูปภาพ สไลด์ แถบบันทึกภาพ แถบบันทึกเสียง ไมโครฟิล์ม หุ่นจำลอง และของตัวอย่าง ตลอดจนฐานข้อมูล อิเล็กทรอนิกส์ นอกจากนี้ยังรวมถึงการส่งเสริม และบำรุงรักษาภูมิปัญญาไทย เช่น การจัด นิทรรศการ การจัดเสวนาเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย เป็นต้น

4. ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา หมายถึง หน่วยงานบริการทางวิชาการซึ่งทำหน้าที่ จัดหา จัดเก็บ และให้บริการสารสนเทศ ซึ่งอาจเรียกชื่อว่า สำนักหอสมุด สถาบันวิทยบริการ ศูนย์บรรณสารสนเทศ ฯลฯ ของสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา ซึ่งครอบคลุมห้องสมุด มหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชน ห้องสมุดสถาบันราชภัฏ และสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล

5. ปัญหา หมายถึง อุปสรรคในการดำเนินงานของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาใน การอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย

6. สารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย หมายถึง สารสนเทศในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ สื่อตี พิมพ์ (printed media) สื่อโสตทัศน์ (audio-visual media) และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (electronic media) ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย ไม่ว่าจะให้บริการบนชั้นรวมกับหนังสือทั่วไป หรือแยก ให้บริการต่างหาก เช่น ในห้องจดหมายเหตุ ห้องภูมิปัญญาไทย ห้องสารสนเทศท้องถิ่น ฯลฯ